

ИНСТИТУТ ЗА СРПСКОХРВАТСКИ ЈЕЗИК

НАШ ЈЕЗИК

НОВА СЕРИЈА

Књ. XII, св. 1—2.

БЕОГРАД, 1962.

САДРЖАЈ

	Страна
1. М. Стевановић: Рекција глагола и облици њихове допуне	1—11.
2. А. Пецо: Акцент именица женскога рода типа <i>глава, вила</i>	12—24.
3. Биљана Шљивић - Шимшић: О неким искуствима из рада са француским студентима	25—34.
4. Олга Ристић: <i>Гаснути (гаснути се) : гасити (гасити се)</i>	35—40.
5. Егон Фекете: О семантичкој диференцијацији облика <i>загри- зен и загризен</i>	41—46.
6. Славко Вукомановић: <i>У Речки или у Речкој?</i>	47—49.
7. Владимир Гудков: Бранислав Грујић и Никола Шубин: Речник руско-српскохрватски и српскохрватско-руски	50—56.
8. Језичке поуке	57—63.

УРЕЂУЈЕ ОДБОР

Одговорни уредник дописник др МИХАИЛО СТЕВАНОВИЋ
Секретар Уређивачког одбора др Берислав М. Николић

—Научно дело

ИЗДАВАЧКА УСТАНОВА
БЕОГРАД

Слог: Издавачке установе „Научно дело“, Београд, Вука Караџића бр. 5.
Штампа: Графичко предузеће „Радиша Тимотић“ Обилићев Венац бр. 5

ГАСНУТИ (ГАСНУТИ СЕ) : ГАСИТИ (ГАСИТИ СЕ)

Познато је да у нашем језику многи трајни (имперфективни) глаголи уметањем инфикса *-ну* - између основе и инфинитивног наставка дају глаголе свршеног (перфективног) вида, нпр. *јурити : јурнути, гураити : гурнути*. Но, поред промене глаголског вида, коју инфикс *-ну* - уноси, у неким случајевима осећа се и деминутивна нијанса: *ишити : ишнути*. Треба напоменути да ово *-ну* - у почетној фази заједничкословенског језика није давало глаголима ни перфективност ни деминутивност, већ су га подједнако неутрално имали не само тренутни већ и глаголи који су по својој природи трајни (исп. *венуити, чезнути, сахнути* и др.). Касније значење перфективности које се данас, у већини случајева, везало за инфикс *-ну* - аналошка је појава према глаголима који су по природи били тренутни и који су то *-ну* - имали (нпр. *дигнути*). Одатле и потиче импулс за каснија нова видска образовања типа *јурнути : јурити, гурнути : гураити* и др. Међутим, ово није утицало на глаголе као *шрнути, венуити, сахнути, шоннути* који су и даље остали имперфективни. Значи, имамо две групе глагола у односу на *-ну* - у инфинитиву. У првој би били глаголи типа *дигнути*, одн. *шрнути*, где *-ну* - није утицало ни на видску нити на какву другу значењску промену. У другој су глаголи типа *јурнути* (: *јурити*) и *ишнути* (: *ишити*) где у првом запажамо измењен видски однос (према трајном *јурити* тренутан *јурнути*), а у другом, поред промене вида и деминутивно значење, тј. тренутно и деминутивно *ишнути* према трајном (основном) *ишити*.

Ако бисмо, према овоме, хтели да одредимо видски однос глагола *гаснути : гасити*, у први мах могли бисмо га саобразити глаголима као *јурнути — јурити*, типу грађења који је иначе продуктиван у нашем језику. Тако је, свакако, мислио и Ђорђе

Поповић који је у своме Речнику српскога и немачкога језика (Панчево 1881. и 1895) *гаснути* окарактерисао као *verbum perfectivum*, а *гасити* као *verbum imperfectivum*. Одмах можемо рећи да се аутору поменутог речника поткрала грешка. *Гаснути* и *гасити* по своме видском значењу представљају изузетак, ако не и јединствену појаву у нашем данашњем језику. Наиме, постоји и једна друга страна коју треба дотаћи, а то је питање постанка ова два глагола. Етимолошки они се своде, разумљиво, на заједнички корен, а друго, што је за нас овде важније, сам однос значења ова два глагола сасвим јасно упућује на некадашње разгранвање значења, тј. на паралелно додавање наставака *-iti* и *-iti* на исти корен. На овај начин постали су и други глаголи, али услед фонетских и значењских измена, они су се мало међусобно удаљили и њихова веза није више сасвим видна. Такав је глагол *тонути* (<*топнути) : *тои-ити* где *тонути*, и поред *-ну-*, означава трајну радњу и значи да *нешто* (или *неко*) *тоне само од себе*, док *тоити* значи *чинити да неко или нешто тоне*. Сличан је однос и код пара *сахнути* — *сушити*, само што су ту фонетски односи још више замућени¹. Овакав однос имамо и код наша два глагола, и он је фонетски потпуно очуван, у чему и лежи његова изузетност за наш савремени језик. *Гасити* припада групи каузативних глагола и значи *чинити да нешто више не гори, не сија*, док *гаснути* значи *гасити се* и имперфективног је вида као и *гасити* или *гасити се*.

Међутим, не само што се може погрешити у одређивању вида глагола *гаснути* него се, тако исто, може наићи и на огрешење у погледу глаголског рода овога глагола. Навешћемо један пример о коме је у овом часопису говорио А. Белић: „У реченици „И кад ми пирујемо у оргијама крви, паром душманског бола гаснући сунчеве системе“, он [писац] је употребио архаични глагол „гаснути“, и то у значењу које он обично нема. Он значи „гасити се“, а не „гасити“. Велики Акад. речн. има за прво значење много примера, а за друго само један једини (код Раднића, а сем тога и такво

¹ Такви би били и глаголски парови *глухнути-глушити*, *гркнути-горчити*, *грчити*, *мекнути-мечити*, *чврснути* - (у) *чврсити*, *сладнути-сладити* код којих су фонетски процеси такође замагљени, а осим тога ово су махом дијалекатски и некањжевни облици.

значање у Волтицину речнику)². Значи, *гасићи* је прелазан глагол, има свој објекат, док *гаснући* није. Што се тиче архаичности глагола *гаснући*, сигурно је да се данас у обичном говору ретко употребљава, јер би свако пре рекао *вајфра се гаси* а не *вајфра гасне*, и већ никако (*они*) *гасну њожар*, него само *гасе њожар*. Свакако из тих разлога глагол *гаснући* не налазимо ни у Вуковом Рјечнику, ни у Рјечнику хрватскога језика Ивековића-Броза, а ни у Хрватско-енглеском рјечнику М. Дрводелића. У осталим речницима, које ћемо навести, налазимо поред *гасићи (гасићи се)* и облик *гаснући*: К. Парчић (*Vocabulario croato-italiano*) даје за *гаснући* тумачење *extinguersi pian piano*, а ову деминутивну нијансу истиче и А. Перић у свом Речнику српскохрватско-француском (Београд 1959), тј. *s'éteindre peu à peu; se consumer peu à peu*; Лујо Бакотић (Речник српскохрватског књижевног језика, Београд 1936), Јулије Бенешкић (Хрватско-пољски рјечник, Загреб 1949), Х. Барић (Речник српскога или хрватскога и арбанскога језика, Загреб 1950) и М. Деановић — Ј. Јернеј (Хрватско-српско-талијански рјечник, Загреб 1956) потпуно изједначују *гаснући* са *гасићи се* и у погледу значења и у погледу глаголског вида.

Видели смо да је развојна линија семантике глагола *гасићи (гасићи се)* и *гаснући* једним делом заједничка, а етимолошки истоветна. Због тога је занимљиво погледати и спектар значења наведених глагола са гледишта данашњег језичког осећања, према грађи Института за српскохрватски језик, указујући само на њихова основна и најчешћа значења.

Гасићи

Без своје рефлексивне форме то је транзитиван глагол и припада групи каузалних глагола, као што смо већ напоменули. Основно значење му је *чинићи да нешто више не гори или не сија*. Ово се, природно, односи на ватру уопште, било да је то пожар, ватра у пећи или пламичак свеће. Да и не говоримо колико би се ту примера могло навести, али узећемо само неке, најизразитије: Једном се упалила ... шума ... требало је да се гаси (В. Новак, Тешки животи, Згб. 1911, 88). Магле ... продиру у кућу, у постељу, гасе ватру у камину (Ј. Дучић, Сабрана дела, књ. V, Бгд. 1929.

² А. Белић, Један пример, Наш језик 1933, 196.

47). Он час по палаше и гашаше свећу, мучећи се да разведри или разagna мисли (Ј. Лазаревић, Приповетке, св. II, Бгд. 1899, 13).

Поред ових примера има и таквих у којима је такође заступљен глагол *гасићи*, али у пренесеном, фигуративном смислу: Свјеж јутреник гасио је звијезде (И. Г. Ковачић, Дани гњева, Згб. 1936, 91). Јасном дану [звезде] светлост гасе (Ј. Јовановић Змај, Певанија, Н. Сад 1882, 283). Као да нека црна сипа ... испија и гаси очи (С. Батушић, На драгом трагу, Згб. 1936, 40).

Сасвим разумљиво, овде се врло лако могла развити ова употреба поменутог глагола јер кад *чинимо да се нешто гаси*, оно не само што губи своју светлост и топлоту већ и само нестаје. Тако „јутреник гаси звезде“, тј. оне више не „горе“, не сијају, али и звезде гасе светлост дану, а „нека црна сипа ... гаси очи“, односно нестаје њиховог сјаја, нестаје живота уопште.

Размотримо и ове примере: С водом се [креч] гаси бурпо (С. Лозанић, Хемија за средње школе, Бгд. 1903, 111). Гасила ћиреч, па изгорела ногу (Призрен, Д. Чемерикић). *Гасићи* можемо формулисати укратко: *сједињаваћи с водом (живи креч)*. Иако у овим случајевима нема ни ватре, ни светлости, сјаја, ипак је употребљен облик *гасићи*. Зашто? Одговор се сам намеће кад нам је познат процес да живи креч у додиру с водом развија извесно време високу температуру која доводи до кључања. Значи, овде сједињавање с водом има двојако дејство: вода га „пали“, да тако кажемо, а кад се он потпуно сједини с водом, она га и гаси.

Овакав развој значења олакшаће нам да схватимо и објаснимо даље гранање значења глагола *гасићи*: Сниже ногу воду изведите, / ... Које л' старо прође, нека жеђу гаси (Вук, Српске народне пјесме I, 1841, 393). И овде видљиво ништа не гори, нити сија, а опет може да се гаси. Ово је, свакако, поникло од представе о топлоти, о летњој врућини која највише утиче да се жедни (нпр. *изгорех од жеђи*) и да се водом жеђ гаси, тј. *задовољава, ућољава*.

Свакако да је *задовољаваћи, ућољаваћи (жеђ)* најпре било обично пренесено значење глагола *гасићи*, које је током времена и само прешло у ново фигуративно значење. Да је тако, потврђују примери који су без двоумљења фигуративни према правом значењу *гасићи жеђ*. Нпр.: После је глад својих читалаца гасио наглим редом својих ... приповедака (С. Новаковић, Општа историја књижевности, превод с немачког јез., књ. III, Бгд. 1873, 526).

Гасити има врло широку, разгранату примену баш у посебним фигуративним значењима. Рекли смо већ да *чинити да нешто више не гори или не сија* значи да то гашењем и *несијаје, губи се*. Вероватно да је оваква асоцијација и дала читав низ најразличитијих употреба глагола *гасити*, јер много шта може да нестаје и да се губи. Додуше, поједини случајеви не могу да се дефинишу само једном речју, једним синонимом, ни синтагмом, већ је потребно шире објашњење: А дива су обхрвале / Горке муке, ране љуте, / Које силан живот гасе (Ј. Јовановић Змај, Певанија, Н. Сад 1882, 250). Препреке које практичан живот поставља ... не гасе његов. [партијског радника] полет (Д. Мадаревић, Радно васпитање ученика у природи, превод с руског, Бгд. 1949, 114). Да воспитаніе буде савршено, ни є доста само гасити зле наклоности у дѣци укоренење (Сербскій Народній Листъ, год. IX, Будим 1844, 239).

У првом примеру може се рећи да „горке муке, ране љуте“ — *посијејено уништавају, чине да несијаје нешто што је посијало*, тј. живот. Други пример је експанзивнији и обухвата не само *посијејено уништавајући* већ и *гушити, сузбијати, искорењивати, ситишавати*. Тако употпуњено одређивање моћи ћемо применити и на трећи, последњи пример.

Гасити се

Као повратан глагол *гасити*, тј. *гасити се* означава да нешто *пресијаје горети, пресијаје сијати* кад је реч о ватри уопште: Земља ће њихова постати смола разгорјела. Не ће се гасити ни ноћу ни дању (Ђ. Даничић, Стари завјет, Бгд. 1938, 541). По цео дан пале се и гасе по пучини велике ватре (Ј. Дучић, Сабрана дела, књ. V, Бгд. 1929, 99).

И *гасити се* има своју посебну групу пренесених значења која се међусобно преплићу и допуњавају. Можемо их, углавном, дефинисати са *несијајати, губити се, шичезавати, умирајући; пресијајати, ситишавати се*: Гледамо како се гаси дан над црним крововима вечнога града (Ј. Дучић, Сабрана дела, књ. V, Бгд. 1929, 118). А преда ме често израњају очи / ... очи што се гасе под ударцем бича (М. Франичевић, Наша књижевност, књ. III, 1946, 535). Па до мркле ноћи не гаси се врева (М. Поповић Шапчанин, Жубори и вихори, Бгд. 1883, 218).

Гаснуџи

Разгледајући грађу Института за српскохрватски језик, долазимо до закључка да се и *гаснуџи* своди у основи на оно исто што значи *гасиџи се* (али употребљено нереклексивно, тј. не „гасити самог себе“), изузев што овде дефиницију можемо унеколико, због инфикса *-ну-*, ублажити, дати јој извесну деминутивну нијансу, која се често назире, нарочито у песничким текстовима: *гасиџи се њомало, њосијејено, лагано; шмчезаваџи; уџољаваџи (о жеђи)*: Свјетилка је све по мало гаснула (И. Брлић Мажуранић, Приче из давнина, Згб. 1920, 42). Светлост дана гасне / Ноћ просипа таму (М. Ракић, Нове песме, Бгд. 1912, 6). „О срећо!“ дахће задњи хип / И блједне лице, гасне глед (С. С. Крањчевић, Изабране пјесме, Згб. 1898, 59). Свијест ... постепено гасне (Ћ. Хумо, Адем Чабрић, Сарајево 1947, 193). Већ трне моја звезда на небу / И моја срећа гасне све више (М. Перовић, Карађорђе, Сарајево 1907, 196). Тисуће људи, / Тисуће груди, / ... Све мре и гасне (М. Бојић, Песме, Бгд. 1922, 68). Пијмо до дна, нек жеђ гасне (А. Шантић, Из немачке лирике, Мостар 1910, 129).

Такође има и примера рефлексивне форме која је, свакако, аналошки добивена према *гасиџи се*, а која нема историјског оправдања: Дрхти жижак, — њој се учини да се и он гасне (И. Ђипико, Крај мора, Дубровник 1911, 264). Уснуо је старац тихо и лагано како се гасне свијећа (Д. Анђелиновић, Синови земље, Згб. 1929, 51). О, ви што гледате сунце кад се гасне / Не појимате децу коју зора доји (М. Бојић, Краљева јесен, Сарајево 1918, 16). Па првог сунца кад се гасну траци, / Загрни барем и те успомене (Т. Алауповић, Пробране пјесме, Згб. 1902, 74).

У изнетом материјалу уочавају се ове чињенице: да су глаголи *гасиџи (гасиџи се)* и *гаснуџи* широко разгранали своја значења; друго што се тиче глагола *гаснуџи* запажа се да он у потпуности, данас, одговара глаголу *гасиџи се* у погледу једног значења; треће, *гаснуџи* је несвршеног, никако свршеног глаголског вида како би се то могло помислити, па чак и наћи потврде у поменутом речнику Ђорђа Поповића; најзад, *гаснуџи* није транзитиван глагол као што није ни *гасиџи се*.

О. Рисић